ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Panhellenic Conference of Educational Sciences

Vol 1, No 1 (2022)

3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

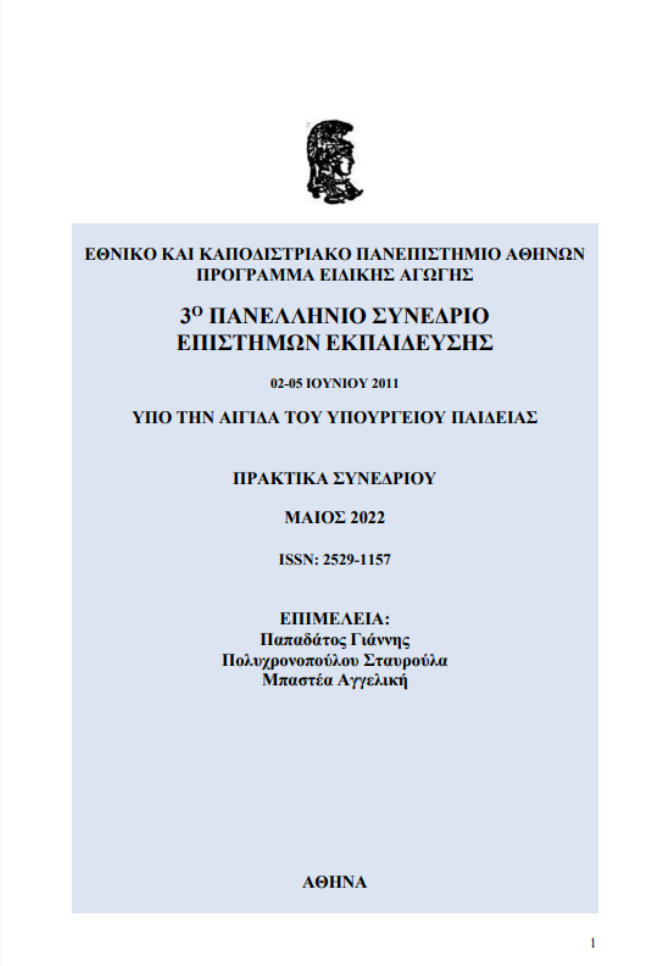

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

3ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

02-05 ΙΟΥΝΙΟΥ 2011

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΜΑΙΟΣ 2022

ISSN: 2529-1157

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Παπαδάτος Γιάννης
Πολυχρονοπούλου Σταυρούλα
Μπαστέα Αγγελική

ΑΘΗΝΑ

1

Individual and environmental factors predicting the phenomenon of school bullying

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ Δ ΚΑΠΑΡΗ, ΠΗΛΙΟΣ Δ ΣΤΑΥΡΟΥ

doi: 10.12681/edusc.4539

To cite this article:

ΚΑΠΑΡΗ Κ. Δ., & ΣΤΑΥΡΟΥ Π. Δ. (2022). Individual and environmental factors predicting the phenomenon of school bullying. *Panhellenic Conference of Educational Sciences*, *1*(1), 115–120. https://doi.org/10.12681/edusc.4539

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 24/02/2026 18:05:57

Ατομικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες πρόβλεψης του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού

Κωνσταντίνα Δ. Κάπαρη[1] και Πήλιος-Δ. Σταύρου[2]

[1] Εκπαιδευτικός-Υπ. Διδάκτωρ, Εργαστήριο Ειδικής και Θεραπευτικής Αγωγής (ΕΡ.Ε.Θ.Α.), Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, sankap@otenet.gr

[2] Ψυχολόγος, Δρ Κλινικής Ψυχολογίας, Laboratoire de Psychologie Clinique et de Psychopathologie, Université Paris V – Sorbonne, pstavrou@otenet.gr

ABSTRACT

The present study investigates the association of school bullying and victimization with students, school and community characteristics, in a sample of 667 middle school students drawn from four municipalities of Attiki with different income and criminality levels. The participants completed a self-report questionnaire designed to assess: (i) students' sense of school engagement, social integration and school satisfaction, (ii) the psycho-social climate of school, and (iii) the extent of bullying and victimization.

Our findings suggest that the phenomenon of bullying is associated with the quality of the interactions among the members of the school community, and not with exogenous factors that are largely beyond the control of the school.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύμφωνα με τον Dan Olweus, ο οποίος διατύπωσε τον πρώτο ορισμό του σχολικού εκφοβισμού στη δεκαετία του '70, ένας μαθητής εκφοβίζεται ή θυματοποιείται όταν εκτίθεται επανειλημμένα και κατά τη διάρκεια κάποιου χρονικού διαστήματος στις αρνητικές πράξεις ενός ή περισσότερων μαθητών (Olweus, 1999). Τα κύρια χαρακτηριστικά του σχολικού εκφοβισμού είναι η σκόπιμη πρόκληση πόνου ή βλάβης στο θύμα, η συστηματικότητα των αρνητικών πράξεων εις βάρος του θύματος και η ασυμμετρία δύναμης μεταξύ θύτη και θύματος. Ενώ ο όρος του σχολικού εκφοβισμού χρησιμοποιείται με την έννοια της εκδήλωσης επιθετικής συμπεριφοράς από το θύτη προς το θύμα, ο όρος της θυματοποίησης δηλώνει το αποτέλεσμα του σχολικού εκφοβισμού, με την έννοια της έκθεσης του θύματος στις αρνητικές ενέργειες του θύτη. Στην ουσία πρόκειται για δύο όψεις του ίδιου φαινομένου και ο διαχωρισμός των δύο εννοιών αφορά κυρίως στον τρόπο συλλογής των ερευνητικών δεδομένων. Οι έρευνες θυματοποίησης βασίζονται μόνο στις μαρτυρίες των μαθητών-θυμάτων και θεωρούνται πιο αξιόπιστες για τη μέτρηση της πραγματικής έκτασης των περιστατικών εκφοβισμού στα σχολεία (Debarbieux, 2004).

Αρχικά, οι μελετητές αναζήτησαν τα αίτια του σχολικού εκφοβισμού στα ατομικά χαρακτηριστικά του θύτη και του θύματος και στη μεταξύ τους σχέση (π.χ. Austin & Joseph, 1996; Hodges & Perry, 1996). Όμως, αργότερα, η διερεύνηση της δυαδικής σχέσης του θύτη και του θύματος κρίθηκε ανεπαρκής για την ολιστική ερμηνεία αυτού του περίπλοκου φαινομένου και οι ερευνητές έστρεψαν την προσοχή τους στο ρόλο του κοινωνικού περιβάλλοντος των μαθητών που εμπλέκονταν σε περιστατικά εκφοβισμού ως θύτες, ως θύματα ή ως θύτες-θύματα. Καθώς η οικογένεια ασκεί την πιο άμεση επίδραση στη συμπεριφορά του ατόμου, οι έρευνες εστιάστηκαν

περισσότερο στο ρόλο της οικογένειας (Baldry & Farrington, 2000; Kokkinos & Panayiotou, 2007) και πολύ λιγότερο στο ρόλο του σχολείου μέσα στο οποίο εκδηλώνονται τα φαινόμενα εκφοβισμού/θυματοποίησης. Οι εμπειρικές μελέτες που διερευνούν τη σχέση του σχολικού πλαισίου με την εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών αφορούν είτε σε ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών, τα οποία συνδέονται με το σχολείο όπως η κοινωνική ένταξη (Laird et al., 2001) και η ακαδημαϊκή επίδοση (Juvonen, Nishina & Graham, 2000), είτε σε παράγοντες του σχολικού περιβάλλοντος όπως το σχολικό κλίμα (Kasen, Johnson & Cohen, 1990; Murray-Harvey & Slee, 2006) και ο τρόπος αντίδρασης των συνομηλίκων στα περιστατικά εκφοβισμού (Craig & Pepler, 1997), είτε σε χαρακτηριστικά της ευρύτερης κοινότητας όπου στεγάζεται το σχολείο όπως το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο των κατοίκων, το επίπεδο εγκληματικότητας, η υψηλή πυκνότητα πληθυσμού ή η υψηλή στεγαστική κινητικότητα (Howell, 1995; Reiss & Roth, 1993). Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες εστιάζονται σε παράγοντες αναγόμενους σε ένα μόνο επίπεδο (άτομο, σχολείο ή κοινότητα), ενώ οι λιγοστές πολυεπίπεδες έρευνες αφορούν κυρίως σε φαινόμενα σχολικής βίας ή παραβατικότητας και όχι ειδικότερα στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού (Debarbieux, 1996; Welsh, 2001).
Η σημασία της παρούσας έρευνας έγκειται στην πολυεπίπεδη μελέτη παραγόντων οι οποίοι ανάγονται στο σχολικό πλαίσιο και συνδέονται με την εκδήλωση φαινομένων εκφοβισμού/θυματοποίησης σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία. Επιπλέον, ο ρόλος του σχολικού πλαισίου διερευνάται παράλληλα σε σχέση με την εκδήλωση εκφοβιστικής συμπεριφοράς και με την έκθεση των μαθητών σε θυματοποίηση.

Σκοπός και υποθέσεις

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη διερεύνηση της σχέσης του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού και της θυματοποίησης με: (i) τη σχολική εμπλοκή, την κοινωνική ένταξη και την ικανοποίηση των μαθητών από το σχολείο τους, (ii) διαστάσεις του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου (δημοκρατικότητα, σαφήνεια/δίκαιη εφαρμογή των σχολικών κανόνων, πειθαρχία, αίσθημα ανασφάλειας), και (iii) το οικονομικό επίπεδο και το επίπεδο εγκληματικότητας της ευρύτερης κοινότητας όπου στεγάζεται η σχολική μονάδα. Οι υποθέσεις της παρούσας έρευνας είναι τρεις.

Υπόθεση 1: Τα διερευνώμενα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών προβλέπουν τη συχνότητα εκφοβισμού ή/και τη συχνότητα θυματοποίησης.

Υπόθεση 2: Οι διερευνώμενες διαστάσεις του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου προβλέπουν τη συχνότητα εκφοβισμού ή/και τη συχνότητα θυματοποίησης.

Υπόθεση 3: Τα διερευνώμενα χαρακτηριστικά της ευρύτερης κοινότητας προβλέπουν τη συχνότητα εκφοβισμού ή/και τη συχνότητα θυματοποίησης.

Μεθοδολογία

Συμμετέχοντες και μέσα συλλογής δεδομένων

Στο δείγμα της παρούσας έρευνας συμπεριλαμβάνονται μόνο μαθητές της Β΄ Γυμνασίου προερχόμενοι από δημόσια ημερήσια γυμνάσια χωρίς ειδίκευση. Η δειγματοληψία κατά στάδια κρίθηκε ως η πιο κατάλληλη μέθοδος για την επιλογή του δείγματος. Σε πρώτη φάση, επιλέχθηκαν τέσσερις δήμοι του νομού Αττικής με κριτήριο τις διαφορές τους ως προς: (i) την κατανομή του συνολικού καθαρού μηνιαίου εισοδήματος των κατοίκων, και (ii) το επίπεδο εγκληματικότητας. Σε δεύτερη φάση, επιλέχθηκαν τέσσερα γυμνάσια από κάθε δήμο. Τέλος, σε τρίτη φάση,

επιλέχθηκαν τυχαία δύο τμήματα της Β΄ Γυμνασίου από κάθε σχολείο. Όλοι οι μαθητές κάθε επιλεγμένου τμήματος συμμετείχαν στην έρευνα. Συνολικά, στο δείγμα της παρούσας έρευνας συμμετείχαν 667 μαθητές, 322 αγόρια (48,3%) και 345 κορίτσια (51,7%) με μέσο όρο ηλικίας τα 14,08 έτη (Τ.Α. = 0,337).
Η έρευνα διεξήχθη το Φεβρουάριο και το Μάρτιο του 2010. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ανώνυμο ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς το οποίο συμπλήρωσαν οι μαθητές μέσα στις σχολικές τάξεις, στη διάρκεια μιας διδακτικής ώρας (45΄). Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στα δημογραφικά στοιχεία των μαθητών. Το δεύτερο μέρος αφορά σε ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των μαθητών και σε χαρακτηριστικά του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου. Τέλος, το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου αναφέρεται στη συχνότητα των περιστατικών εκφοβισμού και θυματοποίησης.

Ι. Ανεξάρτητες μεταβλητές

Α. Ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών
Μετά από διερευνητική παραγοντική ανάλυση με ορθογώνια περιστροφή (Varimax), προέκυψαν τρεις υποκλίμακες για τη μέτρηση των ψυχοκοινωνικών χαρακτηριστικών των μαθητών:
α) Η *σχολική εμπλοκή* (3 δηλώσεις, α = .74) αφορά στο βαθμό ενεργούς συμμετοχής και συναισθηματικής επένδυσης των μαθητών στο μαθησιακό έργο.
β) Η *ικανοποίηση των μαθητών από το σχολείο* (2 δηλώσεις, α = .84) αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο οι μαθητές τρέφουν θετικά συναισθήματα για το σχολείο τους και νιώθουν χαρούμενοι σε αυτό.
γ) Η *κοινωνική ένταξη* (2 δηλώσεις, α = .71) αφορά στο βαθμό κοινωνικής αποδοχής των μαθητών από τους άλλους μαθητές της τάξης τους.
Οι απαντήσεις είναι διατυπωμένες σε πενταβάθμια κλίμακα Likert από το 1 (δεν ισχύει καθόλου) μέχρι το 5 (ισχύει πάρα πολύ).
Β. Χαρακτηριστικά του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου
Από την διερευνητική παραγοντική ανάλυση, προέκυψαν τέσσερις υποκλίμακες για τη μέτρηση του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου:
α) Η *δημοκρατικότητα* (9 δηλώσεις, α = .86) αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο οι μαθητές εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους, καθώς και στο βαθμό στον οποίο οι εκπαιδευτικοί είναι υποστηρικτικοί και αποφεύγουν τις αυταρχικές πρακτικές επιβολής της πειθαρχίας.
β) Η *σαφήνεια και δίκαιη εφαρμογή των σχολικών κανόνων* (5 δηλώσεις, α = .75) αφορά στο βαθμό στον οποίο οι κανόνες του σχολείου είναι σαφείς, δίκαιοι και εφαρμόζονται με συνέπεια από όλους τους εκπαιδευτικούς.
γ) Η *πειθαρχία* (3 δηλώσεις, α= .72) αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο οι μαθητές σέβονται τους σχολικούς κανόνες και τους καθηγητές τους.
δ) Το *αίσθημα ανασφάλειας* (3 δηλώσεις, α= .67) αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο οι μαθητές νιώθουν ανασφάλεια και φόβο στους χώρους του σχολείου.
Οι απαντήσεις είναι διατυπωμένες σε πενταβάθμια κλίμακα Likert από το 1 (δεν ισχύει καθόλου) μέχρι το 5 (ισχύει πάρα πολύ).

Γ. Χαρακτηριστικά της κοινότητας
Σε επίπεδο κοινότητας, διερευνήθηκαν δύο παράγοντες οι οποίοι συνδέονται με φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού και βίας σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία:
α) *Το οικονομικό επίπεδο της ευρύτερης κοινότητας* όπου στεγάζεται η σχολική μονάδα αφορά μόνο στην κατανομή του συνολικού καθαρού μηνιαίου εισοδήματος

των νοικοκυριών στους τέσσερις δήμους του δείγματος, γι' αυτό προτιμήθηκε ο όρος «οικονομικό επίπεδο κοινότητας» αντί για «κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο κοινότητας». Η εν λόγω μεταβλητή έλαβε δύο τιμές: 1 για το χαμηλό οικονομικό επίπεδο και 2 για το υψηλό οικονομικό επίπεδο του δήμου όπου στεγάζεται η σχολική μονάδα.

β) *Το επίπεδο εγκληματικότητας της ευρύτερης κοινότητας* αφορά στο επίπεδο εγκληματικότητας των δήμων της έρευνάς μας βάσει επίσημων στοιχείων κρατικού φορέα σχετικά με τα επίπεδα εγκληματικότητας στους δήμους της Αττικής. Η εν λόγω μεταβλητή έλαβε επίσης δύο τιμές: 1 για το χαμηλό επίπεδο εγκληματικότητας και 2 για το υψηλό επίπεδο εγκληματικότητας του δήμου όπου στεγάζεται η σχολική μονάδα.

ΙΙ. Εξαρτημένες μεταβλητές

Συχνότητα εκφοβισμού και θυματοποίησης

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της διερευνητικής παραγοντικής ανάλυσης, οι 14 δηλώσεις που αξιολογούν τη συχνότητα του εκφοβισμού και της θυματοποίησης μεταξύ των μαθητών διαιρούνται σε δύο υποκλίμακες:

α) Η *συχνότητα εκφοβισμού* (6 δηλώσεις, α = .80) αναφέρεται στη συχνότητα με την οποία οι μαθητές του σχολείου εκφοβίζουν άλλους μαθητές.

β) Η *συχνότητα θυματοποίησης* (8 δηλώσεις, α = .88) αφορά στη συχνότητα με την οποία οι μαθητές του σχολείου θυματοποιούνται από άλλους μαθητές.

Οι απαντήσεις είναι διατυπωμένες σε πενταβάθμια κλίμακα Likert από το 1 (ποτέ τη φετινή σχολική χρονιά) μέχρι το 5 (σχεδόν κάθε μέρα).

Ευρήματα

Πριν προβούμε σε ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης, υπολογίστηκαν οι δείκτες συνάφειας Pearson *r* μεταξύ των ατομικών χαρακτηριστικών των μαθητών, των χαρακτηριστικών του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου, των χαρακτηριστικών της κοινότητας και της συχνότητας του εκφοβισμού και της θυματοποίησης (βλ. Πίνακα 1). Καταρχάς, παρατηρούμε ότι όλα τα διερευνώμενα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των μαθητών, καθώς και οι διερευνώμενες διαστάσεις του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου εμφανίζουν στατιστικώς σημαντική συνάφεια με τη συχνότητα του εκφοβισμού ή/και τη συχνότητα της θυματοποίησης. Αντίθετα, τα χαρακτηριστικά της κοινότητας δεν εμφανίζουν στατιστικώς σημαντική συνάφεια ούτε με τη συχνότητα εκφοβισμού, ούτε με τη συχνότητα θυματοποίησης.

Πίνακας 1. Δείκτες συνάφειας (Pearson r) μεταξύ των ατομικών χαρακτηριστικών των μαθητών, των χαρακτηριστικών του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου, των χαρακτηριστικών της κοινότητας και της συχνότητας του εκφοβισμού και της θυματοποίησης

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Σχολική εμπλοκή	_	.476**	.377**	.483**	.262**	.280**	-.054	-.057	.043	-.217**	-.111**
2. Ικανοποίηση από το σχολείο		_	.219**	.420**	.241**	.286**	-.099*	.031	.053	-.107**	-.058
3. Κοινωνική ένταξη			_	.208**	.124**	.290**	-.265**	-.041	.032	-.072	-.382**
4. Δημοκρατικότητα				_	.515**	.395**	-.060	.139**	.062	-.125**	-.151**
5. Σαφήνεια/Δικαιοσύνη κανόνων					_	.258**	-.064	.040	-.065	-.104**	-.075
6. Πειθαρχία						_	-.077	.077*	.086*	-.151**	-.125**

7. Αίσθημα ανασφάλειας	_	-.025	.038	.145**	.533**
8. Οικονομικό επίπεδο κοινότητας		_	.008	-.001	.000
9. Επίπεδο εγκληματικότητας κοινότητας			_	-.010	.043
10. Συχνότητα εκφοβισμού				_	.170**
11. Συχνότητα θυματοποίησης					_

Σημείωση: *p<.05, **p<.01.

Αφού υπολογίστηκαν οι δείκτες συνάφειας Pearson *r*, πραγματοποιήθηκε ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης (μέθοδος stepwise) για να διαπιστωθεί αν τα ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών και τα χαρακτηριστικά του ψυχοκοινωνικού κλίματος του σχολείου προβλέπουν την ένταση του εκφοβισμού και της θυματοποίησης.

Καταρχάς, εξετάσαμε αν η συχνότητα του εκφοβισμού προβλέπεται από τους παράγοντες που συσχετίζονται με αυτήν, δηλαδή τη σχολική εμπλοκή, την ικανοποίηση από το σχολείο, τη δημοκρατικότητα, τη σαφήνεια και δίκαιη εφαρμογή των σχολικών κανόνων, την πειθαρχία και το αίσθημα ανασφάλειας. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2, η συχνότητα εκφοβισμού προβλέπεται αρνητικά από τη σχολική εμπλοκή και την πειθαρχία και θετικά από το αίσθημα ανασφάλειας. Το μοντέλο είναι στατιστικά σημαντικό και ερμηνεύει το 6% της διακύμανσης της συχνότητας του εκφοβισμού. Στη συνέχεια, εξετάσαμε αν η συχνότητα θυματοποίησης προβλέπεται από τη σχολική εμπλοκή, την κοινωνική ένταξη, τη δημοκρατικότητα, την πειθαρχία και το αίσθημα ανασφάλειας.

Πίνακας2. *Ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης (μέθοδος stepwise) για την πρόβλεψη της συχνότητας εκφοβισμού*

Εξαρτημένη μεταβλητή Συχνότητα εκφοβισμού	***β***	ΔR^2
Βήμα 1		
Σχολική εμπλοκή	-0.07**	0.04**
Βήμα 2		
Σχολική εμπλοκή	-0.07**	
Αίσθημα ανασφάλειας	0.05*	0.01*
Βήμα 3		
Σχολική εμπλοκή	-0.06**	
Αίσθημα ανασφάλειας	0.05*	
Πειθαρχία	-0.03*	0.01*

Σημείωση: *p<.05, **p<.01.

Πίνακας 3. *Ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης (μέθοδος stepwise) για την πρόβλεψη της συχνότητας θυματοποίησης*

Εξαρτημένη μεταβλητή Συχνότητα θυματοποίησης	***β***	ΔR^2
Βήμα 1		
Αίσθημα ανασφάλειας	0.58**	0.30**
Βήμα 2		
Αίσθημα ανασφάλειας	0.51**	
Κοινωνική ένταξη	-0.15**	0.06**
Βήμα 3		
Αίσθημα ανασφάλειας	0.51**	
Κοινωνική ένταξη	-0.14**	
Δημοκρατικότητα	-0.05*	0.01*

Σημείωση: *p<.05, **p<.01.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, η συχνότητα θυματοποίησης προβλέπεται αρνητικά από την κοινωνική ένταξη και τη δημοκρατικότητα και θετικά από το αίσθημα ανασφάλειας. Το ποσοστό της διακύμανσης της συχνότητας θυματοποίησης που ερμηνεύεται από αυτούς τους τρεις παράγοντες είναι 37%. Παρατηρούμε ότι το αίσθημα ανασφάλειας αποτελεί τον πιο ισχυρό παράγοντα πρόβλεψης της συχνότητας θυματοποίησης, καθώς ερμηνεύει το 30% της διακύμανσης της εξαρτημένης μεταβλητής.

Ερμηνεία των ευρημάτων

Η Υπόθεση 1, η οποία αφορά στη σύνδεση του εκφοβισμού και της θυματοποίησης με τα ψυχοκοινωνικά χαρακτηριστικά των μαθητών επαληθεύθηκε εν μέρει. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης, η σχολική εμπλοκή προβλέπει αρνητικά τη συχνότητα του εκφοβισμού, ενώ η κοινωνική ένταξη προβλέπει αρνητικά τη συχνότητα της θυματοποίησης. Αν και η ικανοποίηση από το σχολείο εμφανίζει στατιστικώς σημαντική και αρνητικής κατεύθυνσης συνάφεια με τη συχνότητα εκφοβισμού, δεν αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης αυτής της εξαρτημένης μεταβλητής.

Αυτά τα ευρήματα καταδεικνύουν τη σχέση της εκδήλωσης εκφοβιστικής συμπεριφοράς με τη χαμηλή συναισθηματική επένδυση των μαθητών στο σχολείο τους και τη μειωμένη συμμετοχή τους στη μαθησιακή διαδικασία. Παρόμοια ευρήματα αναφέρουν και άλλοι ερευνητές, οι οποίοι συνδέουν τη μειωμένη σχολική εμπλοκή με την επιθετική και αντικοινωνική συμπεριφορά των μαθητών (Murray-Harvey & Slee, 2006; Seeley, Tombari, Bennett & Dunkle, 2009). Επίσης, το γεγονός ότι η κοινωνική ένταξη των μαθητών αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης της συχνότητας θυματοποίησης ενώ δε συσχετίζεται με τη συχνότητα εκφοβισμού, αποδεικνύει ότι τα θύματα εκφοβισμού είναι συνήθως μοναχικά παιδιά που δυσκολεύονται να κάνουν φίλους. Όπως αναφέρουν και άλλοι ερευνητές, τα θύματα έχουν περιορισμένες κοινωνικές δεξιότητες και αισθάνονται περισσότερη μοναξιά από τους άλλους μαθητές με αποτέλεσμα να αποτελούν εύκολο στόχο για τους θύτες (Battistich & Hom, 1997; Nansel et al., 2001).

Η Υπόθεση 2, η οποία αφορά στη σύνδεση του εκφοβισμού και της θυματοποίησης με το ψυχοκοινωνικό κλίμα του σχολείου επαληθεύθηκε επίσης εν μέρει. Το αίσθημα ανασφάλειας προβλέπει θετικά τη συχνότητα εκφοβισμού, αλλά κυρίως αποτελεί ισχυρό παράγοντα πρόβλεψης της συχνότητας θυματοποίησης. Επιπλέον, η πειθαρχία προβλέπει αρνητικά τη συχνότητα εκφοβισμού, ενώ η δημοκρατικότητα προβλέπει αρνητικά τη συχνότητα θυματοποίησης. Παρόλο που η σαφήνεια και δίκαιη εφαρμογή των σχολικών κανόνων εμφανίζει στατιστικώς σημαντική και αρνητικής κατεύθυνσης συνάφεια με τη συχνότητα εκφοβισμού, δεν αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης αυτής της εξαρτημένης μεταβλητής.

Όπως συνάγεται, σε σχολεία όπου η συχνότητα των περιστατικών εκφοβισμού είναι πιο υψηλή, παρατηρούνται αυξημένα επίπεδα φόβου και ανασφάλειας μεταξύ των μαθητών. Το γεγονός ότι το αίσθημα ανασφάλειας αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης τόσο του εκφοβισμού όσο και της θυματοποίησης καταδεικνύει ότι τα επεισόδια εκφοβισμού προκαλούν φόβο όχι μόνο στα θύματα αλλά και στους θύτες. Η σχέση του αισθήματος ανασφάλειας και φόβου με τη θυματοποίηση επιβεβαιώνεται και από άλλους ερευνητές όπως τον Ferraro (1994), ο οποίος υποστηρίζει ότι φόβος είναι δυνατό να προκληθεί ακόμα και από έμμεσες εμπειρίες θυματοποίησης.

Επίσης, η έλλειψη πειθαρχίας και σεβασμού προς τους σχολικούς κανόνες και τους εκπαιδευτικούς φαίνεται ότι συνδέεται ιδιαίτερα με την εκδήλωση συμπεριφορών εκφοβισμού, καθώς η πειθαρχία αποτελεί παράγοντα πρόβλεψης του εκφοβισμού

αλλά όχι της θυματοποίησης. Ένα λογικό συμπέρασμα είναι ότι το κλίμα απειθαρχίας δημιουργεί στους θύτες την εντύπωση ότι οι πράξεις τους εις βάρος των άλλων μαθητών θα μείνουν ατιμώρητες αφού οι ενήλικες του σχολείου φαίνονται ανίκανοι να επιβάλουν την τάξη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη διαιώνιση και την αύξηση της έντασης της εκφοβιστικής συμπεριφοράς. Άλλοι ερευνητές έχουν επισημάνει τη σχέση της απειθαρχίας με τη θυματοποίηση, αλλά στις έρευνές τους δεν έχουν συμπεριλάβει και τον εκφοβισμό ως εξαρτημένη μεταβλητή. Για παράδειγμα, ο Akiba (2008) συνδέει την απειθαρχία με το φόβο θυματοποίησης των μαθητών και υποστηρίζει ότι η έλλειψη πειθαρχίας δημιουργεί στους μαθητές την αίσθηση ότι οι ενήλικες του σχολείου είναι ανίκανοι να επιβάλουν την τάξη και να τους προστατεύσουν από τη βίαιη συμπεριφορά των συμμαθητών τους.

Επίσης, δεδομένου ότι η δημοκρατικότητα προβλέπει αρνητικά τη συχνότητα θυματοποίησης, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στα σχολεία με υψηλά επίπεδα θυματοποίησης είναι σημαντικά υψηλότερο το ποσοστό των μαθητών που θεωρούν ότι οι ενήλικες του σχολείου χρησιμοποιούν αυταρχικές μεθόδους επιβολής της πειθαρχίας, δεν είναι υποστηρικτικοί και δε λαμβάνουν υπόψη τους τη γνώμη των μαθητών. Ενδεχομένως, σε ένα αυταρχικό σχολικό περιβάλλον τα θύματα εκφοβισμού δε ζητούν τη βοήθεια των εκπαιδευτικών, είτε επειδή θεωρούν ότι εκείνοι θα αδιαφορήσουν, είτε από φόβο μήπως τιμωρηθούν και τα ίδια. Σε προηγούμενες έρευνες, η έλλειψη δημοκρατικότητας συνδέεται με την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς αλλά δε γίνεται καμία αναφορά στη σχέση της με τη θυματοποίηση (Hyman & Perone, 1998; Hyman & Snook, 2000).

Η Υπόθεση 3, η οποία αφορά στη σχέση της συχνότητας εκφοβισμού και θυματοποίησης με τα χαρακτηριστικά της ευρύτερης κοινότητας όπου βρίσκεται η σχολική μονάδα, δεν επαληθεύθηκε. Όπως φαίνεται, ούτε το οικονομικό επίπεδο της ευρύτερης κοινότητας ούτε τα επίπεδα εγκληματικότητας επηρεάζουν τα φαινόμενα εκφοβισμού και θυματοποίησης μεταξύ των μαθητών. Τα αποτελέσματα άλλων ερευνών σχετικά με αυτό το θέμα είναι συγκεχυμένα. Κάποιοι ερευνητές καταλήγουν σε συμπεράσματα παρόμοια με αυτά της έρευνάς μας (Olweus, 1993; Moignard, 2008), ενώ κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι τα χαρακτηριστικά της κοινότητας επηρεάζουν τη συμπεριφορά των μαθητών αλλά δεν αποτελούν παράγοντες καθοριστικής σημασίας (Debarbieux, Dupuch & Montoya, 1997). Επίσης, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι τα επίπεδα σχολικής βίας είναι σημαντικά υψηλότερα σε υποβαθμισμένες περιοχές ή σε περιοχές με υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας (Howell, 1995; Reiss & Roth, 1993).

Τα ευρήματά μας δείχνουν ότι ο εκφοβισμός/θυματοποίηση δε συνδέεται με εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι αφορούν σε χαρακτηριστικά της ευρύτερης κοινότητας και δεν υπόκεινται στον έλεγχο της σχολικής μονάδας. Αντίθετα, φαίνεται ότι η εκδήλωση φαινομένων εκφοβισμού/θυματοποίησης συνδέεται με ενδογενείς σχολικούς παράγοντες, οι οποίοι εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσουν τα μέλη της σχολικής κοινότητας μεταξύ τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Akiba, M. (2008). Predictors of student fear of school violence: a comparative study of eighth graders in 33 countries. *School Effectiveness and School Improvement, 19*(1), pp. 51-72.

Austin, S., & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year-olds. *British Journal of Educational Psychology, 66*, pp. 447-456.

Baldry, A., & Farrington, D.P. (2000). Bullies and Delinquents: Personal Characteristics and Parental Styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology, 10*, pp. 17-31.

Battistich, V., & Hom, A. (1997). Students' sense of school community as a factor in reducing drug use and delinquency. *American Journal of Public Health, 87*, pp. 1997-2001.

Craig, W., & Pepler, D. (1997). Observations of bullying and victimization in the schoolyard. *Canadian Journal of School Psychology, 2*, pp. 41-60.

Debarbieux. E. (1996). *La violence en milieu scolaire 1: Etat des lieux* (Paris: ESF).

Debarbieux, E. (2004). Les enquêtes de victimation en milieu scolaire: leçons critiques et innovations méthodologiques. *Déviance et Société, 3*(28), pp. 317-333.

Debarbieux, E., Dupuch, A., & Montoya, Y. (1997). Pour en finir avec le «handicap socioviolent»: une approche comparative de la violence en milieu scolaire. In B. Charlot & J.-C. Emin (Eds.), *Violences à l'école: état des savoirs* (pp. 17-40). Paris: Armand Colin.

Ferraro, K.F. (1994). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk* (Albany, State University of New York Press)

Hodges, E., & Perry, D. (1996). Victims of peer abuse: an overview. Reclaiming children and youth. *Journal of Emotional and Behavioral Problems, 5*, pp. 23-28.

Howell, J. C. (1995). *Guide for implementing the comprehensive strategy for serious, violent, and chronic juvenile offenders* (Washington, DC, U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention) Hyman, I.A., & Perone, D.C. (1998). The other side of school violence: Educator policies and practices that may contribute to student misbehavior. *Journal of School Psychology, 36*, pp. 7-27.

Hyman, I., & Snook, P. (2000). Dangerous schools and what you can do about them. *Phi Delta Kappan, 81*(7), pp. 487-501.

Juvonen, J., Nishina, A., & Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology, 92*, pp. 349-359.

Kasen, S., Johnson, J. & Cohen, P. (1990). The impact of school emotional climate on student psychopathology. *Journal of Abnormal Child Psychology, 18*, pp. 165-177.

Kokkinos, C.M., & Panayiotou, G. (2007). Parental discipline practices and locus of control: Relationship to bullying and victimization experiences of elementary school students. *Social Psychology of Education, 10*, pp. 281-301.

Laird, R.D., Jordan, K., Dodge, K.A., Petit, G.S. & Bates, J.E. (2001). Peer rejection in childhood, involvement with antisocial peers in early adolescence, and the development of externalizing problems. *Development and Psychopathology, 13*, pp. 337-354.

Moignard, B. (2008). *L'école et la rue: fabriques de délinquance* (Paris, PUF)
Murray-Harvey, R. & Slee, P.T. (2006). Australian and Japanese School Student's Experiences of School Bullying and Victimization: Associations with Stress, Support and School Belonging. *International Journal on Violence and School, 2*.

Nansel,T., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan,W.J., Simmons-Morton, B., & Schmidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth. *Journal of American Medical Association, 285*, pp. 2094-2100.
Reiss, A. J., & Roth, J. A. (Eds.) (1993). *Understanding and preventing violence, Vol. 1* (Washington, DC, National Academy Press)

Seeley, K., Tombari, M. L., Bennett, L. J., & Dunkle, J. B. (2009). Peer Victimization in Schools: A Set of Quantitative and Qualitative Studies of the Connections Among Peer Victimization, School Engagement, Truancy, School Achievement, and Other Outcomes. *National Center for School Engagement, 1*, pp. 13-46.

Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can D*o (Cambridge, MA, Blackwell)

Olweus, D. (1999). Sweden. In P.K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R.
Reiss, A., & Roth, J.A. (1993). *Understanding and Preventing Violence* (Washington, D.C., National Academy Press)

Welsh, W. N. (2001). Effects of student and school factors on five measures of school disorder. *Justice Quarterly, 18*, pp. 911-947.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί στη διερεύνηση της σχέσης του σχολικού εκφοβισμού και της θυματοποίησης τόσο με ατομικά χαρακτηριστικά των μαθητών όσο και με χαρακτηριστικά του σχολείου και της ευρύτερης κοινότητας. Στην έρευνα συμμετείχαν 667 μαθητές της Β΄ Γυμνασίου, προερχόμενοι από τέσσερις δήμους της Αττικής οι οποίοι διέφεραν σημαντικά μεταξύ τους ως προς το οικονομικό επίπεδο και ως προς το επίπεδο εγκληματικότητας. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς, το οποίο αφορούσε: (i) στο βαθμό σχολικής εμπλοκής, κοινωνικής ένταξης και ικανοποίησης των μαθητών από το σχολείο τους, (ii) στο ψυχοκοινωνικό κλίμα του σχολείου, και (iii) στη συχνότητα των περιστατικών εκφοβισμού και θυματοποίησης.
Τα ευρήματά μας καταδεικνύουν ότι το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού συνδέεται κυρίως με την ποιότητα των αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας και όχι με εξωγενείς παράγοντες που δεν υπόκεινται στον έλεγχο της σχολικής μονάδας.